

Mariadevotie in Antwerpen

Te Antwerpen bekleedt Onze-Lieve-Vrouw een bijzondere plaats. Zij is dan ook patrones van Antwerpen. Dit komt tot uiting in de talrijke Mariabeelden die de Sinjorenstad rijk is, al is het aantal sterk aan het dalen. Telde men vorige eeuw nog 400 beelden in de straten, begin deze eeuw waren dit er nog 259, in 1922 nog 168 en een telling in 1981 voor een reeks artikelen in 'Gazet van Antwerpen' gaf nog maar een 120-tal Madonnabeelden binnen de leien.

Eén hiervan is dit in de gevel van het stadhuis, gebeeldhouwd door Philips de Vos. Het werd op 7 april 1587 plechtig onthuld, gekroond en gesceperd.

Men zette hierdoor een oude traditie voort, want reeds op het oude "schepenhuis" stond, volgens een stadsrekening van 1404, een beeld: *"Item een croene die men op sente jansavond voor den beelde van Onser Vrouwe, vore den scepenhuis hing"*. Ook boven de ingang van het oude raadshuis stond in het begin der vijftiende eeuw een basreliëf, verbeeldende Onze-Lieve-Vrouw, vereerd door twee knielende engelen.

Het Onze-Lieve-Vrouw-patroonschap heeft in onze streken een vrij late start gekend. Dit komt omdat in de Merovingische tijd de nieuwe

bedehuizen opgedragen werden aan de apostelen Petrus en Paulus, met de bedoeling ze een duidelijk Christelijk Rooms karakter te geven. Tijdens de middeleeuwen kwam het verlangen naar bijzondere beschermers, eerst naar heiligen waaraan wonderen werden toegeschreven, later naar heiligen en hun relikwieën. Er bestond wel een kapel van Onze-Lieve-Vrouw op een plaats vlakbij de burcht waar volgens de legende, in 837 het beeld van "Onze-Lieve-Vrouw op het Staaksken" zou teruggevonden zijn nadat het op wonderbaarlijke wijze ontsnapt was aan de verwoesting van de burcht door de Noormannen in 836. In 1124 deed bisschop Burchard van Kamerijk 8 van de 12 kanunniken van het Antwerpse Sint-Michielskapittel verhuizen naar deze kapel die als "*Ecclesia beatae Mariae virginis*" de nieuwe parochiekerk van Antwerpen werd. Sint-Michielskerk werd een abdijkerk maar zou nog ongeveer een eeuw lang de dooprechten delen met de nieuwe parochiekerk.

In de dertiende eeuw begon de Mariadevotie op te bloeien. Naast de missa de Cruce, de verering van het H. Kruis op vrijdag, kwam de missa de Beata op zaterdag. Deze zaterdagpraktijk was verbonden met een Mariamirakel te Constantinopel. De eerste mis werd gesticht op het altaar der crypte van St-Michielskerk in 1219 door Lutgardis, vrouwe van Breda en Schoten. In 1236 stichtten Willem Nose en zijn echtgenote Lidildis een Zaterdagse Mis in Sint-Walburgiskerk . Deze twee vernoemde missen waren het gevolg van inspanningen van leken en stond buiten de Kapittelkerk. Het is pas in 1275 dat de eerste Lievevrouw kapelanie gesticht werd door kanunnik Jan van Beveren. Andere kapelaniestichtingen waren er in 1285 in de kapittelkerk en in 1295 in Sint-Willibrordus, beiden door deken Egidius van Wyneghem en in 1296 in het Begijnhof. Verder werden er nog altaren ter ere van Onze-Lieve-Vrouw gewijd waaronder één in de kerk der predikheren in 1280 door wijbisschop Petrus Sudensis. De dertiende eeuw werd verder nog gekenmerkt door de devotie van de aflaten. In de veertiende eeuw komen we tot de broederschappen en het lof. Een eerste Onze-Lieve-Vrouwebroederschap is vermeld in 1348. Het volgend jaar citeert een akte van het kerkarchief "*de broederschap van Sint-Rumoldus en Onze-Lieve-Vrouw*". Van een broederschap van Onze-Lieve-Vrouw kon iedereen, tegen een kleine vergoeding, deel uitmaken, dit in tegenstelling tot de kapelanieën, die een devotie uiting waren van de hogere burgerij en die een betrekkelijk groot kapitaal vereisten bij stichting. Met de broederschappen was een bijzondere devotiepraktijk verbonden die door de H. Kruisvaarders reeds gepraktiseerd werd en die van hen werd nagevolgd. De Onze Lieve-Vrouwebroederschappen zorgden nu voor de zaterdagse Mariale Laudes. In de tweede helft van

de veertiende eeuw vinden we dit lof voor het eerst in onze kapittelkerk.

In augustus 1399 ging de eerste officiële stedelijke Mariaprocessie uit. Zij zou op korte tijd de twee andere omgangen in de schaduw stellen, nl. die van de H. Besnijdenis (waarschijnlijk tussen 1270 en 1324 tot stand gekomen) en van het H. Sacrament. Wel waren er twee subalterne parochiën, Sint-Willibrordus en Sint-Joris, elk met een eigen processie. Die van Sint-Willibrordus is vermeld in 1348. In deze werd het vereerde beeld Virgo Gloriosa megedragen. In de andere was dit het beeld van St-Joris met de draak. De Onze-Lieve-Vrouweprocessie ging regelmatig uit op de eerste zondag na 15 augustus. In 1953 werd de datum verschoven naar de eerste zondag van september. In 1954 en 1960 ging ze niet uit en acht jaar later werd ze afgeschaft.

Zo zijn we in de vijftiende eeuw beland. Het is een tijdperk van ongewone Mariaverheerlijking met de opkomst van de Salve-Reginadevotie (de eerste kapelaniestichting van Salve Regina is die van kanunnik Jan Noyts in 1514), het invoeren van talrijke Onze-Lieve-Vrouwefeestdagen, de verspreiding van de praktijk van de Mariësouter, Paternoster of Rozenkrans door de predikheren en de verspreiding van de devotie der Zeven Weeën van Maria. Nog voor het einde van de vijftiende eeuw bloeide een ander soort van verering op, die van de H. Familie, waarbij de H. Moeder Anna een belangrijke rol speelde. Zo kregen we in de late gotische beeldhouwkunst de voorstelling van het kindje Jezus op de schoot van Maria en deze op de schoot van Moeder Anna. Deze devotie ontwikkelde zich verder in de zestiende eeuw en hield verband met de actie om de erkenning van de Onbevleete Ontvangenis, vooral voorgestaan door de Minderbroeders. Zo sloot de ene devotie aan bij de andere: de St-Annadevotie luidde, om over te gaan in die van de Onbevleete Ontvangenis. In 1514-1515 werd, ingevolge het bezoek aan Antwerpen van P. Gilbert Nicole, commissaris-generaal der Minderbroeders in Frankrijk, in de Sint-Joriskerk een gilde van "Onze-Lieve-Vrouw Conceptie" opgericht.

De beeldenstorm van 1566 en een gewelddadige periode die duurde van 1578 tot 1585, waarbij o.a. de Mariadevotie door de Calvinisten werd bestreden, kon niets aan de oude tradities veranderen. De iconoclastische bekamping werd beantwoord door een nog meer exterioriserende reactie. De affectie van vroeger uitte zich in praal en grootheid. Er werden nieuwe Lievevrouw broederschappen gesticht die door de Spaanse godsvrucht beïnvloed waren: de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans (1571) bij de dominicanen, de Madrilleense koninklijke broederschap van Nostra Senora de la Solidad

bij de paters Miniemen, de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Montserat in de kerk van het kasteel en natuurlijk ook de parochiële broedersschappen van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel.

Toen Vondel in 1656 zijn roemdicht op Antwerpen besloot met de regels:

*Hoewel de stroom en muur en burgerwacht haar sterken,
haar sterkste burcht is God, Zijn Moeder en Haar kerken.*

bedoelde hij volgens Floris Prims, niet zozeer de Onze-Lieve-Vrouwekerken maar wel het groot aantal Mariabroedersschappen. Hij kan wel gelijk hebben. Oude broedersschappen bloeiden terug op: de drie "Sodaliteiten" bestuurd door de Jezuieten, de "Bedrukte Moeder" in St-Jacobs, de "Zeven Weeën" van de Minderbroeders, "Het Huize ken van Loretten" in St-Julianus, de "Schapulier" (van Onze-Lieve-Vrouw van de Carmel) bij de Lievevrouw broeders, van "Conceptie" in St-Joris, van "Onze-Lieve-Vrouw Geboorte" in Sint-Willibrordus. Nieuwe komen er bij: een broederschap van "Onze-Lieve-Vrouw van Peis" in St-Michielsabdij, van "Victorie" in St-Andries, van "Goed Succes" in Sint-Walburgis, van "Jezus-Maria-Anna" in dezelfde kerk. Jammer genoeg had de Mariadevotie in de zeventiende eeuw een andere vorm gekregen; het lidmaatschap van één of meerdere broedersschappen was belangrijker geworden dan het daaraan verbonden gebed.

Deze vulgarisatie was de oorzaak voor een crisis in de Mariaverering. Het begon in 1673 in Gent met het verschijnen van een 16 bladzijden tellend boekje van Adam Widenfeld: "Monita salutaria B.M.V. ad eultores suos indiscretos" (Heilzame verwittiging van O.L.V. aan haar indiscrete vereerders). Dit samen met het opsteken van het rigorisme, daarna het jansenisme en de aanwezigheid in Antwerpen van de protestantse garnizoenen der Verbonden van 1706 tot 1714, deden de volksdevoties verkoelen. De jezuieten bonden de strijd aan tegen de jansenistische versobering. Door hun predikingen, hun sodaliteiten en

hun onderwijs werd de Onze-Lieve-Vrouwedevothe verzekerd zonder echter dat ze tot nieuwe vormen kwam. Augustijnen met hun gymnasium, dominicanen met hun aartsbroederschap van de Rozenkrans en andere kloosterorden bleven niet achter.

Nach wenig Predication Das bildent surmen fingen an Und wist ein bildt dann biß fan Anno Dñi. M. D. LXVII. 3. XX Augusti Kap. Montfrantz, biß, auch die altar Und wist loßf dort vor handen war Zerbrochen all in kurzer Stundt Gleich gar vil leuten das ist fundt.

De Mariadevotie was niet toonaangevend bij het religieus belijden tijdens de woelige periode der Oostenrijkse overheersing, die haar hoogtepunt kende in 1789. Dit veranderde tijdens de Franse revolutie. Eerst verplichte de wet van 29 september 1795 (van kracht in Antwerpen op 23 september 1797) dat alle publieke tekenen van godsdienst verdwijnen moesten. Als reactie hierop werden de talrijke Lievevrouw beeldjes weggehaald zodat ze niet konden vernield worden. Later werd, door het onderduiken der Antwerpse geestelijkheid en het sluiten der kerken, het bidden van de rozenkrans gebruikt ter vervanging van de H.Mis, zelfs toen 13 priesters de noodzakelijke eed aflegden, waarbij ze de Franse anti-kerkse wetgeving erkenden en St-Jacobs- en St-Andrieskerk terug geopend werden. Door de opkomst van Napoleon Bonaparte trad een betere tijd aan voor onze gelovigen. Op beloken Pasen 1802 werd de godsdienstvrede uitgeroepen. Door het handhaven van de reeds vernoemde wet van 29 september 1795 zou het echter nog duren tot 2 mei 1814 dat de beelden terug zouden geplaatst worden. Hierover vertelt de kroniekschrijver J.B. Van der Stralen:

's Avonds was de ganse stad verlicht, ja de vreugde duurde de ganse nacht. De gebuurten van de Falconplein, van de Ossenmarkt, van de Klein Markt hadden seffens de beelden van de H. Moeder Gods, patrones der stad, op de pompen aldaar geplaatst.... Zo kwam het O.L.V.-beeld boven de Sint-Niklaaskapeldeur terug.... Dagelijks wordt er nog rondgegaan voor het herstellen van de beelden, zo van die der H. Moeder Gods als van andere heiligen op de hoeken van de straten, op de pompen en elders hetwelk door ieder der gebuurten bekostigd wordt.

Het terugplaatsen der beelden betekende nog niet dat de oude "Brabantse" vrijheden in eer werden hersteld. "Onder de Hollander" werden de bestaande wetten der Fransen, wat betreft de godsdienst, gehandhaafd. Gelukkig had Baron de Vincent, die de geallieerden vertegenwoordigde alvorens Willem bezit nam van onze streken, de beelden beschermd zodat de Hollandse commissaris van politie Klinkhamer niet meer durfde optreden. De Mariale manifestaties in deze periode waren geen loutere devotie, maar echter een reactie op het Franse en Hollandse bewind. Daarom trachtte plebaan Sterckx in de jaren 1824-1830 in de O.L.V.-kerk de mensen tot meer godsvrucht te bewegen door de devotie tot het H. Hart Jesu . De eerste broederschap van het H. Hart Jesu werd in deze kerk opgericht op 6 april 1825. Later ontstond in Antwerpen de devotie van de H.H. Harten van Jezus en Maria, het ene gedoornekroond, het andere met de zeven zwaarden.

Tussen 1846 en 1850 begon de dechristianisering; het katholieke karakter van België werd in vraag gesteld. Daarom werd van de uitroeping van het nieuwe geloofspunt van de Onbevleete Ontvangenis van Maria door Paus Pius IX, gebruik gemaakt om één van de laatste officiële betuigingen van het katholicisme der nationaliteit te organiseren. De Mariale dag van 4 maart 1855 was een feest van eenheid tussen Kerk en Staat. Uit deze periode stamt nog een andere vorm van Mariadevotie, die van de Meimaand-Mariamaand. Deze was in Italië begonnen bij de Camilianen rond 1784 en werd door Paus Pius VII goedgekeurd in 1815. Ook de redemptoristen die in Antwerpen in 1858 verschenen legden zich toe op de Meimaandviering. Dit alles kon toch niet verhinderen dat het antiklerikalisme zich uitbreidde met als gevolg dat op zondag 18 augustus 1889, de 75e verjaring van het herstel der beelden (2 mei 1814), het stadhuis met het patronesbeeld onverlicht bleef. In 1904, de 50 verjaardag sinds de geloofsafkondiging der Onbevleete Ontvangenis, werd toch terug met verlichting gevierd. De herdenking van het herstel der beelden in augustus 1914, ging door het uitbreken van de oorlog niet door. Tijdens deze oorlog werden er geen beelden getroffen. De vliegende bommen, die op 13 oktober 1944 de vernieling van Antwerpen inzette, deden dit wel.

Zoals reeds vroeger vermeld, werd in 1968 de stedelijke Mariaprocessie afgeschaft. St-Paulusparochie daarentegen, die van oudsher ook zijn processie kende, veranderde in 1962 de vorm en zo ontstond de "Scheldewijding". De viering in 1971 ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans en in 1976 ter gelegenheid van het

700-jarig bestaan der St-Pauluskerk waren hoogtepunten in het Antwerpse Mariagebeuren. De processie van 1976 telde niet minder dan 13 Antwerpse Mariabeelden. Ook bij de processie van 1997, ter gelegenheid van het 425-jarig bestaan van de Broederschap, waren 8 beelden aanwezig.

-
- PRIMS, Floris, Antwerpiensia - Losse bijdragen tot de Antwerpsche geschiedenis, Antwerpen